

Juridiskās palīdzības sniegšanas patvēruma meklētājiem aktuālie teorētiskie un praktiskie jautājumi

Edgars Oļševskis

Latvijas Cilvēktiesību centra jurists/monitors

Patvēruma meklēšanai nav «the last resort».

Jēdziens «labi pamatotas bailes» ietver subjektīvo un objektīvo elementu.
Jāvērtē abi!

Subjektīvajam elementam nav obligāti jābūt saistītam ar pašas personas pagātņi (piemēram, radu vai draugu vajāšana var pamatot bailes).

Nosakot statusu, primāri jāvērtē personas apgalvojumi un faktiskie lietas apstākļi. Faktiskā situācija izcelsmes valstī – pēc tam.

Pienākums pierādīt baiļu pamatotību gulstas uz patvēruma meklētāju (atvieglota kārtība *prima facie* bēgļu gadījumā). Šis pienākums nevar tikt saistīts ar pārlietu lielu detalizācijas pakāpi. Pienākums pārbaudīt faktiskos lietas apstākļus ir sadalīts starp patvēruma meklētāju un atbildīgo valsts personu.

Tiesības uz politisko patvērumu *expressis verbis* nav noteiktas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un tās protokolos. Taču izraidīšana, izdošana vai ārvalstnieka cita veida pārvietošana var izraisīt Konvencijas 3.panta pārkāpumu gadījumā, ja būtu reāls un nozīmīgs pamats apgalvot, ka uzņemošā valsts pielietos pret izraidīto personu tādu attieksmi, kas būtu pretrunā ar Konvencijas 3.pantu. Tādējādi 3.pants uzliek valstij saistības neizraidīt ārvalstnieku uz šādu valsti (piemēram, *Hirsi Jamaa and Others v. Italy*).

Prima facie bēgļu jēdziens (statuss piešķirams uz grupas pamata, ņemot vērā bēgšanas no izcelsmes valsts acīmredzamos un objektīvus iemeslus) nošķirams no pagaidu aizsardzības. Lemjot par pagaidu aizsardzības pārtraukšanu, valstij jānodrošina pieeja bēgļa vai alternatīva statusa procedūrai.

Vērtējot personību un faktiskos lietas apstākļus, jāpievērš uzmanība *inter alia* šādiem kritērijiem:

- Piederība un/vai atbalsts valdībai vai starptautiskajai sabiedrībai, ieskaitot starptautiskos militāros spēkus (Afganistānas gadījums);
- Žurnālists vai cits mediju pārstāvis;
- Kaujasspējīgā vecuma vīrieši vai bērni piespiedu iesaukuma kontekstā;
- Civiliedzīvotāji, par kuriem pastāv aizdomas, ka atbalsta pret-valdības subjektus (elementus);
- Reliģisko minoritāšu grupu pārstāvji un personas, par kurām ir aizdomas, ka pārkāpa šariata tiesības;
- Personas, kuras tiek uzskatītas par tādām, kas pārkāpa pret-valdības subjektu sniegto islāma principu, normu un vērtību interpretāciju;
- Sievietes īpašajos apstākļos;
- Vīrieši un sievietes, kas tiek uztvertas kā sociālo tikumu pārkāpēji/-as;
- Personas ar invaliditāti, ieskaitot garīga rakstura traucējumus;
- Bērni īpašajos apstākļos;
- Cilvēktirdzniecības vai piespiedu darba upuri vai personas, par kurām pastāv cilvēktirdzniecības vai piespiedu darba riski;
- Personas ar atšķirīgu seksuālo orientāciju vai dzimuma identitāti;
- Etniskās minoritātes pārstāvis;
- Asinsnaidā iesaistītas personas;
- Turīgie cilvēki (piemēram, uzņēmēji) un to ģimenes locekļi.

Personas identitāti apliecinoša dokumenta esamība neliecina par vajāšanas neesamību izcelsmes valstī.

Plānota bēgšana no valsts nenozīmē vajāšanas neesamību.

Vajāšana ir tiesību uz dzīvību un/vai tiesību uz brīvību pārkāpums uz rases, reliģijas, tautības vai politiskas pārliecības pamata vai saistībā ar personas piederību noteiktajai sociālajai grupai.

Uz tā paša pamata citi būtiskie cilvēktiesību pārkāpumi arī var tikt uzskatīti par vajāšanu Ženēvas konvencijas izpratnē.

Vajāšanas konstatēšanai svarīgi ir izvērtēt personas subjektīvu uztveri un viedokli (piemēram, daudzi «maznozīmīgi» cilvēktiesību pārkāpumi kopsakarā (piemēram, nelegitīma valdība uzliek nesamērīgu nodokļu slogu + liegta pulcēšanās brīvība + tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojums) var izraisīt nedrošības sajūtu, tādējādi ietilpstot vajāšanas tvērumā).

Vajāšana galvenokārt tiek pieņemta no valsts puses, taču tās tvēruma ietilpst arī gadījumi, kad smagi vajā privātpersonas un valsts to pacieš vai atsakās, vai nav spējīga sniegt efektīvu aizsardzību. No Ženēvas konvencijas neizriet obligātā prasība, lai vajāšana būtu no valsts puses. ECT ir tāda pati pieeja (piemēram, *H.L.R. v. France*)

Piederība noteiktajai rasei, reliģijai, tautībai, sociālajai grupai vai atšķirīgu politisku viedokļu paušana *per se* nav uzskatāma par pietiekamu starptautiskās aizsardzības piešķiršanai, taču pastāv izņēmumi.

Piemēram, attiecībā uz politiskajiem viedokļiem jāapliecina, ka a) viedoklis neatbilst valsts oficiālai stingrai nostājai; b) viedoklis valsts pārstāvjiem ir zināms un c) viedoklis ir nozīmīgs.

Pasniedzēju un rakstnieku viedokļi ir publiskāki par pārējo profesiju viedokļiem. Politiskie viedokļi jānošķir no politiski motivētām darbībām, kas var būt sodāmas izcelsmes valstī.

«*Sur place*» klauzula (izceļojot no valsts persona netika uzskatīta par patvēruma meklētāju, taču pārvērtās par to vēlāk).

Sievietes, homoseksuālas, transeksuālās personas un transvestīti ietilpst jēdzienā «sociālā grupa» Ženēvas konvencijas izpratnē.

Reliģijas jēdziena ietilpst:

- a) reliģija kā ticība;
- b) reliģija kā identitāte;
- c) reliģija kā dzīvesveids.

Bailes no vajāšanas var būt saistītas ar attiecīgas personas «pieskaitīšanu» noteiktajai reliģiskajai grupai vai ticībai.

Nepieciešamība iedziļināties reliģijas būtībā, kā arī izcelsmes valsts politiskajā un tiesību sistēmā.

Prettiesiska izceļošana no valsts *per se* nerada tiesības uz bēgļa vai alternatīva statusa piešķiršanu arī tad, ja izcelsmes valstī par to ir paredzēta juridiskā atbildība. Starptautiskās aizsardzības piešķiršanai ir jāpamato, ka izceļošana no valsts bija pamatota ar bailēm no vajāšanas.

Komunicējot ar patvēruma meklētāju valsts personas pienākums ir būt pieklājīgai, saprotošai, līdzjūtīgai, objektīvai, iedrošināt to un proaktīvi (paplašināti) pārbaudīt faktiskos lietas apstākļus. Jānodrošina datu aizsardzība (it īpaši gadījumā, ja persona ir pārcietusi spīdzināšanu, izvarošanu utt.).

Nepatiesi apgalvojumi *per se* nevar kalpot par pamatu atteikumam piešķirt statusu.

Lēmumam jābūt taisnīgam un tiesiskam.

Minimālās prasības lietās par starptautiskās aizsardzības piešķiršanu:

- a) pilnvarotajai personai (migrācijas lietu amatpersona vai robežsardzes amatpersona), pie kuras patvēruma meklētājs vēršas uz valsts robežas vai valsts teritorijā, ir jābūt kompetentai un ar skaidrām instrukcijām šajā jomā; tai ir jārikojas saskaņā ar neizraidīšanas principu (*non-refoulement*) un jāiesniedz lieta augstākstāvošajā iestādē;
- b) patvēruma meklētājam jānodrošina nepieciešama informācija (*guidance*) par lietas virzību;
- c) valstī jābūt noteiktajai iestādei, kura ir atbildīga par lūgumu par bēgļa un alternatīva statusa piešķiršanu izskatīšanu un lēmuma pieņemšanu pirmajā instancē;
- d) patvēruma meklētājam jānodrošina nepieciešami apstākļi, t.sk. atbilstošā tulka pakalpojumi, lūguma piešķirt statusu iesniegšanai atbildīgajā iestādē; patvēruma meklētājs jāinformē un jānodrošina iespēja sazināties ar UNHCR pārstāvi;
- e) ja personai ir piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss, tā atbilstoši jāinformē, kā arī jāiesniedz statusu apliecinošs dokuments;
- f) atteikuma piešķirt statusu gadījumā personai jānodrošina saprātīgs laiks apstrīdēt vai pārsūdzēt lēmumu tajā pašā vai citā iestādē vai tiesā saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem;
- g) patvēruma meklētājam ir tiesības uzturēties valstī lūgumu piešķirt starptautisko aizsardzību izskatīšanas pirmajā instancē laikā, ciktāl attiecīgā iestāde neatzīst lūgumu par viennozīmīgi aizvainojošu; tāpat personai jānodrošina iespēja palikt valstī lietas izskatīšanas otrajā instancē laikā (Official Records of the General Assembly, Thirty-second Session, Supplement No. 12 (A/32/12/Add.1), para. 53 (6) (e)).
- h) īpaša attieksme attiecībā uz aizsargājamām personu grupām (t.sk. tulces un intervētājas patvēruma meklētājām).